

Képesítő fordítás

Érdekes, mondhatni derűs, ám inkább szomorú és főképp: bosszantó, de sajnos jellemző példákat sorol Grétsy Zsombor Tévé orvostudomány – avagy az „újkultúrorvosszakmagyar-szaknyelv” című dolgozatában (MONY. 6/2, 58–59). Csatlakozom az előttem szólóhoz. Úgy vélem, a szerző által említett tömegbutítás, amely nem általában a kereskedelmi (vagy közszolgálati), hanem akár az ismereterjesztő televíziók műsoraiban is tetten érhető, több forrásból is táplálkozik. (De semmiképpen sem az „Én egész népemet fogom / nem középiskolás fokom / tanítani” igényéből.) Ezek: 1. a magyar nyelv pontos és szabatos ismeretének hiánya – úgy általában, 2. az ott és akkor aktuális szakmában való járatlanság, 3. ennek megfelelően az abban használt nyelvi közeg nem értése, legyen szó magyar forrásról vagy – sokkal gyakrabban – angolból (esetleg más nyelvből) való fordításról, 4. és ebből következően ez utóbbi esetben a fordítás helyett ferdtetés elkövetése.

Gondolkodásunk dominánsan fogalmi, amely csak akkor nem fut tévútra, ha szavaink értelmét pontosan ismerjük, és a magyar nyelv grammatikai szabályait is következetesen betartjuk, megköveteljük. (Nálunk például nincs nemben, számban és esetben való egyeztetés/egyezés.) Ez – ugyebár – közhely. Modern világunkban szeretünk megszabadulni a közhelyek ismételtetésétől. Ma divat – közoktatás-irányítási lózungok szintjén mindenképpen – a lexikális tudás visszaszorítása (vagy legalábbis ennek igénye), hogy helyet adjon a problémamegoldó gondolkodásnak. Úgy tűnik, fogalmaink pontos, szabatos értelme is kezd a – felesleges – lexikális tudás kategóriájába kerülni. Hogy hogyan lehet pontatlan és hiányos tartalmú fogalmakkal logikusan gondolkodni, problémákat meglátni, kezelni és megoldani, annak megmagyarázásával meg adósunk a hivatkozott ideológia.

Számos orvostanhallgató nemzedék nagyobb bánatára úgy hozta rossz soruk, hogy 42 éven át oktattam elsőéves medicusokat. Utóbb egyéb biomedicinális irányultságú egyetemistákat is. Egyre többször fohászokdtam Vörösmartyval: „A tehetetlen kor jött el, puhaságra serényebb gyermekek álltak elő az erősebb jámbor apáktól.” Itt most a magyar nyelvre kevésbé érzékeny ifjabb generációra tessenek szívések gondolni, nem az általam oktatott szaktárgyra, mert abban minden bizonyonnyal tettestársként kell elkönyvelnem magamat, ha valamely tudáshiányt teszek, tennék szóvá. Az, hogy valamilyen idegenből fordított vagy akárha magyar eredetiben született

tudományos(nak szánt) szöveg számos csacskaaságot tartalmaz, visszavezethető alkalmasint arra is, sőt legelőbb arra, hogy a frissen érett ifúság nem mestere az anyanyelvének. Nem érti és nem beszéli (írja) helyesen. (A fentebb hivatkozott részlet mellett [után] még tovább idéztem harminc valahány gyógyszerész hallgatónak, megfeddvén őket: „...rajta veszett örömem dalait panaszosra cserélvén, hasztalanul eget és földet kérlelve betölték” [ráveendő őket valamelyes intellektuális együttműködésre]. Értetlen arcok néztek vissza rám. Egyikük sem hallott még arról, hogy létezik egy Zalán futása című elbeszélő költemény, s én abból vettem panasgom szavát. Azt már nem is mertem megkérdezni, hogy egy bizonyos Vörösmarty Mihályról hallottak-e egyáltalán valaha valamit. Lehet, hogy a mai iskola a kereskedelmi televíziós csatornákra bizza az ifúság anyanyelvi oktatását, művelését?) Tipikus példa az írásbeli kérdéseink közül: „Mit ért a ... fogalmán?” (A kipontozott helyen egy alapvető jelentőségű szakszó vagy -kifejezés áll.) Tipikus válasz (ha van egyáltalán!): „Ez alatt azt értem, amikor...” Máskor meg nem? Miért alatta? (Es versteht sich unter etwas...) És akkor, amikor ezt írja a hallgató, akkor bizony hallgatnak a múzsák. Illetve hallgattak a megelőző 8–10 évben. (A helyesírásról itt nem is szólok, csak a nyelvhelyességről.)

Hogy vajon hogyan és miért választott egy valamilyen biológiai szakágat most végző egyetemista, aki párhuzamosan szakfordítónak is készül, az utóbbi abszolválásához szükséges képesítő dolgozata bírálójául engem, nem tudom. Magánakciója volt alkalmasint, úgy hallotta, tudok valamelyest németül, amelyből ő a szakdolgozatát fordította, és a dolgozat, ha nem is kifejezetten, de érdemben azért orvosi szövegnek minősült. Nem bizonyultam jó választásnak, nem honoráltam jelessel erőfeszítéseit, amelyekből alább idézek.

„szisztémás mikózisok egyre fokozott mértékben vonhatóak felelősek”

Szerénységem jobban szeretné a *fokozottabb mértékben* (egyre nélkül) vagy *fokozódó mértékben* formát, a *vonhatóak* helyett a *vonhatókat*, a *felelősek* helyett a *felelősségre* kifejezést, de leginkább az *egyre gyakrabban tehetők felelőssé* formulát, ha már a magyarosság érdekében kissé eltávolodott a német szövegtől. (Az eredetiben: „...sind systemische Pilzinfektionen immer häufiger Ursache von Morbidität und Mortalität.”) A két utóbbi szót azután még meg is magyarázta. Lehet,

számára újdonság volt mindkettő? Írhatott volna mondjuk *megbetegedési és halálzási arányokról* a valamennyire is értő olvasónak.

„a magas potenciálú antibiotikumok”

Ebben az esetben aligha elektromos potenciálról lehet szó, inkább hatékonyságról: „hochpotenter Antibiotika”.

„hosszú ideig intenzív osztályokon lappangó betegek”

A betegek nem igen szoktak lappangani, főleg intenzív osztályokon nem. Remélhetőleg nem, bár ki tudja, mi mindent hoz még az egészségügyi reform... (Lehet, ott – relatíve, a kezelési és ápolási költségekhez viszonyítva – kevesebbet kell fizetni?)

„akik esetében a gombafertőzés gyógyszeres kezelés hatására fejlődött ki”

Az eredetiben: „bei denen das Immundefizit medikamentös induziert worden ist”. Az *Immundefizit* nem egyenlő a *gombafertőzéssel*. Vélhetően ez utóbbit valamilyen patogén (patogénné váló) gomba, nem pedig bármilyen kezelés okozza.

„adekvált terápia”

Tudom, sokan használják az *adekvát* szót ebben a teljesen helytelen formában, de ez nem menti a fordítót, aki ráadásul – más helyen – még meg is magyarázza, hogy ez ’megfelelő’-t jelent. Akkor miért nem azt írta eleve?

„Az amplifikációt és a detekciót”

Detekció a magyarban nincs, legfeljebb *detektálás*, de mindkét szó helyettesíthető: *megsokszorozás*, illetve *kimutatás*. A fordító (egy oldallal alább) meg is magyarázza: „...amplifikációja, azaz felsokszorozása”. (E sorok jegyzője inkább a *felsokszorozás* szót használná, ha már *fel-*, de talán a *megsokszorozás* [vagy csak egyszerűen a *sokszorozás*?] lehetne a megfelelő változat.) Ténykérdés: a magyar szaknyelv bizony *amplifikál*, bármennyire fájdalmas is ez e kis eszmefuttatás elkövetőjének.

„lett végrehajtva”

Megmaradt a német kedvelt passzívuma. (Nem mindenütt.)

„automatizált esszék kifejlesztése”

Lám, az *essay* beszökött a németbe (mivel főnév, hát nagy kezdőbetűvel: *Essay*). Mi magyarok pedig mind az *essay*-t, mind az *essay*-t [esszé]-nek ejtjük. Az utóbbi angol szó azonban ’meghatározás’-t jelentett a lefordított szövegben.

Az *EDTA* nem *véralvadási faktor*, amint az a fordításban (ferdítésben!) olvasható, hanem *alvadésgátló*. Az eredetiben:

„EDTA-antikoaguliertes Blut”. Két oldallal alább a hallgató már helyesen gondolja (de nem lapoz vissza korrigálandó a hibáját), ám nagyon rosszul magyarít: „EDTA-val véralvadésgátlózt” vérmintákról szól.

„kizárható a más gombafajok általi [...] kontamináció”

Az eredetiben: „Kontamination mit DNA anderer Pilzspezies”. Nem mindegy. NB! A német eredetiben bizony *DNA* áll, nem pedig *DNS*, márpedig németül (is) ez utóbbi forma a helyes.

„DNS extrakció bronchoalveoláris folyadékból (BAL)”

A *bronchoalveolaris* nyilvánvalóan csupán gépelési hiba, de *bronchoalveolaris mosófolyadék*ról van szó. Lám, lám, egy németből szakfordítónak az angolok által kedvelt betűszavakat is ismernie kell. Kellene... A *BAL*-ból az *L* itt nem ’liquid’-et, hanem ’lavage’-t jelent. (Lehet, ez a szó nem is annyira angol eredetű?)

„a kevés számú sejt, amit a folyadék tartalmaz minimális veszteséggel az izolációra fordítható”
– „A mintacsövecskék intenzíven vortexelődnek”

A *fordíthatóságot* és a *vortexelődést* aligha fogja bárki is a szívébe zárni. (Az indogermán nyelvek szeretik a passzívumot.) Az utóbbi esetén ráadásul feleslegesen emel be a magyar szövegbe egy idegen szót, amely aligha magyarosodhatott (még) meg. Használhatta volna a *keverést, összekeverést* is.

„adszorbeálódik az elektromos [sic!] töltéssel rendelkező üvegpartikulumok felületén”

Lehet, hogy azoknak az üveggyöngyöknek van töltésük is, de a német eredetiben „magnetische Glaspartikel” szerepel. Ez a továbbiak, a mágneses elválasztás szempontjából volt lényeges.

Nos, ha az idén nyáron minden bizonnyal jeles szakfordítói diplomát kap ez a hallgató, s azzal állít be valamelyik tv-hez egy kis mellékes keresetet nyújtó munka reményében, milyen lesz az a kísérőszöveg, amelyet majdan ő magyarít meg? Eredetileg nem volt arról szó, hogy osztályoznom is kellene a véleményem leírása mellett a képesítő fordítást. Utóbb kiderült, hogy igen, s meglehetősen elvtelenül adtam rá egy „jó”-t. Ám végül is, az érintett előzetes információi ellenére sem érkezett meg a – pótlólagos – hivatalos felkérés (a követelmények és bírálati szempontok részletezésével) az illetékes tanszékről. Lehet, hogy nemcsak a középiskolából nem kerülnek ki magyarul szabatosan, helyesen beszélő maturáltak, de az egyetemi diplomához sem kell magyarul és a szakul választott idegen nyelven tudni? Legyünk optimisták. Az illetékes témavezető tanár az elvtelenség csúcspontjára és kártevővé minősítette osztályzatomat, s kiadta a dolgozatot igazságosabb és keményebb bírálatra másnak.

A fentiekben bizony igazságtalan voltam. Illett volna hozzátenni: tisztelet a kivételeknek. Nos, valóban sok a kivétel. Bármennyire is hihetetlen, a magamfajta oktató legnagyobb öröme mindig az, ha magánál műveltebb, nagyobb tudású, tehetséges hallgatóval találkozik. Volt részem ebben az élményben majd minden évben. De a lánc olyan erős, amely nyit a leggyengébb szemé elbír. Könnyen esünk abba a hibába, hogy a jövőendő nemzedék „puhaságra serényebb” tagjait vegyük észre, rájuk hivatkozzunk. És azért ez méltánytalanság. Lehet, hogy a szakfordítói diplomát is megcélzó hallgatót az igényessége okán kellett volna említenem? Két diplomát is el akar nyerni. Lehet, hogy biológusként a legkiválóbbak közé tartozik, nyelvi gyengeségeiért kevésbé maga, mint inkább tanárai, nevelői (ha vannak/voltak) okolhatók. Bizony: „Üvöltöni kell, bár közhely, ismerős: e fiúkért valaki felelős!”¹ És a lányokért is, az egész ifjú nemzedékért, amely nem csak és a legkevésbé sem feltétlenül a maga „puhaságra serényebb” volta okán került a különféle PISA-vizsgálatok sereghajtói közé.

Igazságtalan voltam abban is, hogy nem bővítettem a példatárat. Itt pótolom. Szintén németből, de napilap berlini tudósítójának tollából került újságoldalra, hogy „az EPO a vörösvérsejteket aktiválja”. Lehet, hogy a német forrásban is ez állt, és nem a magyar tudósító fordított?

Komoly veszélyt jelentenek az irodalmi fordítások is, ami a közbutítást illeti, talán nem kisebbet a tv-műsoroknál. Különösen és nevezetesen a lektűrök magyarítása. Valami elképesztő konokossággal ragaszkodott Ken Follett *Whiteout* című (magyarul *Az ördög műve*, Gabo, Bp., 2004) regényének fordítója a legszigorúbban védett és elkülönített víruslaboratórium *vegybiztonsági* címkézéséhez (teljes verziójában: „negyedik vegybiztonsági fokozatú laboratórium”). Ez szerintem (és tudom, sértő módon): marhaság. Az angol eredetiben *Biosafety Level 4* áll az első említéskor, a továbbiakban pedig általában *BSL4 laboratory*, illetve *lab*. Itt-ott van még *top-security laboratory* meg *high-security laboratory*, de nem ezek a jellemzők, amolyan stíláriális élenkítő változatok. Németre ezt *Hochsicherheitslabornak* fordították. Ettől eltekintve, szakmai szempontból, a magyarítás elviselhető, némely gyengébb mondatáról nem feltétlenül lehet megállapítani, nem úgy volt-e esetleg az eredetiben. Ken Follett aktuális témát választott: a bioterrorizmus veszélyét. Emlékezzünk! A regény megjelenésének évében (azonos a magyar kiadásával) tele volt a világsajtó és az elektronikus média a Szaddam Husszein Irakjától való félelemmel, miszerint ott atom-, vegyi és biofegyverkezés folyik.

Ha nem is az orvosbiológia körébe tartozik, egy csacskaságot hadd idézzek ide a derű kedvéért. A főhős karácsonyi vacsorához készülődve telefonon beszél a mamájával (431. oldal): „Hogy van a nővérem? – Most főzi az ünnepi ebédet. – Toni az órájára pillantott. Ha itt, a Karib-tenger partján, mindjárt este nyolc lesz, akkor otthon, Angliában, délután három lehet...” (A fordító elfeledte volna, hogy a cselekmény Skóciában játszódik, a mama is ott lakik? A skótok eléggé érzékenyek arra, hogy ők nem angolok.) De vajon hogyan is állunk a helyi idővel, az időzónákkal? Sajnos, csak igen kis részletében sikerült az internetről fellelni a fenti idézet eredetijét. (A könyv angol eredetijét nem láttam.) Íme (367. oldal): „How’s my sister? She’s getting the supper ready. Toni looked at her watch.” Lehet, hogy a skótok a *supper* éjfélkor eszik? Elképzelhető... Vagy csak a fordító nem tudja, mi a különbség a *dinner* és a *supper* között, s melyik mit is jelent pontosan? Ebédet nem. Esetleg Ken Follett és könyve angol szerkesztője hiszik azt, hogy a Karibi térség öt időzónával keletebbre van Nagy-Britanniától? (És akkor a szereplők valahol a Maldív-szigeteken telelnek?)

Dehogyan hiszik. De ennyit itt a nem szakmai magyarítás nehézségeiről, meg e szösszenet írójának felületességéről. Ugyanis jobban célzott internetes kereséssel utóbb előkerült az angol idézet folytatása, és legyen ez (is), fellelési időrendben ide sorolva, tanulság. Előbukkantak a képernyőn a következő mondatok: „On this Caribbean island it was a few minutes before six o’clock in the evening. For Mother in England, it was coming up to ten o’clock at night.” Szóval a walesi származású író tette Toni Gallo szűkebb hazájában élő skót mamáját Angliába. *Mea culpa, mea maxima culpa*, de lehet belőle valamit okulni. Egyebek között azt is, hogy nem kell egy keresést idő előtt feladni, meg lehet próbálni változtatott kulcsszóval is. A Föld forgásirányának megfordítása viszont így is a magyar fordító műve. Föld-fordító? Fölfordító?

Kedves Grétsy Zsombor! Bővítse tovább „újkultúrszakmagyar” orvosi nyelvi példatárát. Bő választékra számíthat a jövőben is. De szóljon ugyanakkor a tanító néniknek és bácsiknak, hogy valahol valami nagy baj van. Nekem anakidején (1940-es évek) volt olyan tárgyam, amelyet „beszéd- és értelemgyakorlatok”-ként jegyzett az értesítő. Most már „csak” felsőfokú ilyesmi létezik szakemberek számára: a Magyar Orvosi Nyelv. De vajon mennyire fogékonyak e folyóirat szerkesztői és szerzői által leírtakra azok az ifjak, akiket nem az orvosi szaknyelvre, hanem az anyanyelvükre nem tanítottak meg rendszeresen? Legyenek ők (leendő) orvosok, avagy „csak” orvosi ismereteket (is) terjesztő fordítók.

1 Tessenek elolvasni Mécs László (anyám egyik kedvenc költője volt) Vád- és védőbeszéd című versét.

Nyelvéből kiesve: létének céljából is kiesik az ember.

Sütő András